

Kraków, 28 listopada 2019

Prof. dr hab. Wiesław Ziaja

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Recenzja w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Iwonie Markuszewskiej

Uwagi wstępne

Podstawą recenzji jest dokumentacja do przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego, przygotowana przez Kandydatkę, składająca się z autoreferatu i załączników. W recenzji uwzględniam wskazania i wytyczne Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (z późniejszymi zmianami, Dz. U. z 2017 r. poz. 1789), a także Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. 2014, poz. 1383) oraz artykułu 179 ust. 2, ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669), który pozwala na przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego, wszczętego w okresie do 30 kwietnia br., na zasadach dotychczasowych.

Sylwetka Habilitanta

Dr Iwona Markuszewska ukończyła studia w roku 2000 uzyskując magisterium na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W 2004 r. uzyskała stopień doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii na tymże wydziale.

RPW/50237/2019
Data:2019-12-09

Rozprawę doktorską pt. *Kształtowanie krajobrazu rolniczego Wysoczyzny Kaliskiej* wykonała pod kierunkiem Profesora Leona Kozackiego, podobnie jak wcześniej pracę magisterską pt. *Funkcjonowanie i znaczenie siedlisk marginalnych w rolniczym krajobrazie gminy Krotoszyn*.

W roku 2004 podjęła pracę jako adiunkt w Instytucie Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska UAM w Poznaniu, najpierw w Zakładzie Kształtowania Środowiska Przyrodniczego i Fotointerpretacji, a potem w latach 2008-2010 w Zakładzie Geografii Kompleksowej i od 2010 r. w Zakładzie Ekologii Krajobrazu.

Jest wybitnym specjalistą w zakresie geografii i ekologii krajobrazu, a także wyróżniającym się dydaktykiem i popularyzatorem nauki.

Ocena dorobku naukowego

Habilitantka rozpoczęła pracę naukową w zakresie geografii prowadząc badania zmian krajobrazu gminy Krotoszyn w ramach wymienionej wyżej pracy magisterskiej. Jej dalsze rozwinięcie i kontynuacja stanowiły badania **krajobrazu zagłębień pomarglowych**, przeprowadzone przez nią w ramach projektu naukowego *Kształtowanie krajobrazu rolniczego fragmentu Wysoczyzny Kaliskiej*, na który uzyskała grant promotorski (nr 3PO 4E 054 25, lata realizacji 2003-2004). Była to kontynuacja badań genezy, transformacji i oceny zmian antropogenicznych zagłębień po eksploatacji gliny (wykorzystywanej na potrzeby melioracji gleby), prowadzonych przez starszych badaczy poznańskich od lat 40. XX w. Badania te przeprowadzono metodami kartowania terenowego, obserwacji terenowej oraz wywiadów z samorządowcami i rolnikami na poziomie lokalnym. Stanowiły one podstawę wymienionej wyżej pracy doktorskiej. *Novum* uzyskane przez Kandydatkę polegało na analizach dynamiki ilościowej, zmienności przestrzennej i uwarunkowań ekologicznych, w tym szczególnie związków między zagłębieniami pomarglowymi a aktywnością człowieka. Ponadto zbadano związek między tymi zagłębieniami a zróżnicowaniem krajobrazu. Wykazano też unikatowość i walory przyrodnicze tych zagłębień jako elementów krajobrazu rolniczego oraz nakreślono trendy zmian, również w kontekście zagrożenia i ochrony środowiska przyrodniczego i krajobrazu. Najpełniejsze ujęcie wyników badań w ramach doktoratu zawarto w monografii pt. *Wpływ zagłębień pomarglowych na kształtowanie krajobrazu rolniczego wybranych fragmentów Wysoczyzny Kaliskiej w ostatnim stuleciu*, wydanej w 2006 r. Do tej

problematyki Autorka wracała w publikowanych potem artykułach, w latach 2006 (dwa artykuły), 2007, 2009 i 2017.

Po doktoracie Habilitantka przeszła płynnie do szeroko zakrojonych badań **krajobrazu rolniczego w ujęciu funkcjonalnym**, określając tę problematykę jako badania wpływu „działalności rolniczej (...) na zmianę charakterystyk strukturalnych krajobrazu”. W tym zakresie skupiła się na czterech zasadniczych problemach:

1. Wpływ czynników poza-przyrodniczych na kształtowanie struktury krajobrazu rolniczego w Regionie Północno-Zachodnim (województwa zachodniopomorskie, lubuskie i wielkopolskie).

Badania tego wpływu objęły: identyfikację tendencji zmian krajobrazu i czynników sprawczych tych zmian w latach 1990-2010, rozpoznanie przyczyn, dla których rolnicy podjęli działania prowadzące do zmian krajobrazu, oraz określenie przewidywalnych tendencji zmian struktury krajobrazu rolniczego. Zbadano zmiany: użytkowania gruntów rolnych (w tym ich ugorowania, odłogowania i „odrolnienia”), struktury upraw i struktury agrarnej. Ponadto zbadano zagadnienie fragmentacji gruntów rolnych, ustalając przyczyny powstania tzw. szachownicy pól i to, jak bardzo ta mozaika krajobrazowa jest zależna od działań właścicieli ziemskich. Wykazano, że zmienność składowych struktury krajobrazu rolniczego jest wynikiem oddziaływania różnych uwarunkowań historycznych, ekonomicznych i społecznych, których skutki trwały w postaci: przestrzennego zróżnicowania funkcji rolniczej (współwystępowanie rolnictwa intensywnego i ekstensywnego), odmiennego poziomu efektywności produkcji rolnej (współwystępowanie gospodarstw towarowych i samowystarczalnych gospodarstw rodzinnych), różnych form własności ziemskiej (dominującej prywatnej i Skarbu Państwa). Oprócz naukowego, wyniki tych badań mają istotne znaczenie aplikacyjne. Są one zawarte w dwóch artykułach (z 2012 i 2013).

2. Marginalizacja terenów wiejskich i rolnictwa w Polsce Zachodniej (artykuł z 2015).

Problem zbadano na podstawie wyników szczegółowej analizy statystycznej 310 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województw zachodniopomorskiego, lubuskiego i dolnośląskiego. Określono, w jakim zakresie peryferyjna lokalizacja danego obszaru wpływa na osłabienie jego znaczenia w produkcji rolnej oraz w jakim stopniu przygraniczna lokalizacja obszaru wiejskiego wpływa na jego marginalizację. Badania z jednej strony dotyczyły marginalizacji funkcji produkcyjnej rolnictwa (przeanalizowano uwarunkowania naturalne, zarządzanie gruntami rolnymi, czynniki

ekonomiczne, organizacyjne i techniczne oraz potencjał użytków rolnych), a z drugiej strony społeczno-ekonomicznej marginalizacji obszarów wiejskich (przeanalizowano wpływ czynników socjo-demograficznych i dostępność infrastruktury technicznej). Wykazano, iż na marginalizację podatne są przede wszystkim obszary o mniej korzystnych uwarunkowaniach naturalnych rozwoju rolnictwa i te, gdzie postępuje wyludnienie. Ponadto, zwrócono uwagę na wieloaspektowy charakter procesu tej marginalizacji w Polsce Zachodniej oraz różnice w jej przebiegu w porównaniu z tym procesem w innych krajach europejskich (co wynika z odmiennych uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, społecznych i politycznych).

3. Intensyfikacja i ekstensyfikacja rolnictwa w Regionie Północno-Zachodnim.

Temu problemowi poświęcono studium przypadku opublikowane w 2015 r. Odpowiada ono na pytanie, w jakim stopniu struktura krajobrazu rolniczego wpływa na intensywność produkcji. Prowadząc analizy szczegółowe, Autorka wykorzystwała liczne wskaźniki określające: nakłady kapitałowe, towarowość produkcji, zarządzanie użytkami rolnymi, strukturę agrarną, uwarunkowania naturalne i socjo-demograficzne rozwoju rolnictwa. Analizą objęto 208 gmin wiejskich i 176 gmin miejsko-wiejskich. Wynikiem pracy była diagnoza stanu w oparciu o dane analityczne oraz wydzielenie czterech typów rolnictwa względem krajobrazu: 1) rolnictwo intensywne o jednolitej strukturze krajobrazu, 2) rolnictwo intensywne o zróżnicowanej strukturze krajobrazu, 3) rolnictwo ekstensywne o jednolitej strukturze krajobrazu, 4) rolnictwo ekstensywne o zróżnicowanej strukturze krajobrazu. Zgadzam się z Kandydatką, że „jest to cenny wkład metodyczny” w badania zależności między strukturą krajobrazu rolniczego. Potwierdzono przy tym wcześniejsze obserwacje wpływu poza-przyrodniczych czynników na intensywność rozwoju funkcji rolniczej.

4. Relacja rolnictwo – środowisko w kontekście rolnictwa ekologicznego w Polsce.

Habilitantka przeprowadziła także interesujące badania funkcjonowania rolnictwa ekologicznego w Polsce. W badaniach tych postawiono m.in. pytanie, czy rolnictwo to chroni środowisko naturalne, co powinno być jedną z jego cech. Aby na nie odpowiedzieć, określono, jakie czynniki środowiskowe i poza-przyrodnicze mają największy wpływ na rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce, oraz oceniono ich wpływ na przestrzenną dywersyfikację gospodarstw ekologicznych. Postawiono też pytanie o przyczynę malejącej liczby gospodarstw ekologicznych w Polsce (podczas gdy w innych krajach europejskich ich liczba wzrasta systematycznie). Badania

przeprowadzono w skali kraju na poziomie gmin wiejskich (1563) i miejsko-wiejskich (511). Materiałem wyjściowym do weryfikacji hipotez badawczych były dane statystyczne, akty prawne, raporty i opracowania z zakresu rolnictwa ekologicznego, oraz wywiady własne z pracownikami placówek doradztwa rolniczego. W metodyce analiz wykorzystano sumaryczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej, opracowany przez Stuczyńskiego i in. w 2007 r. Wyniki badań przedstawiono we współautorskiej publikacji (Markuszczyńska, Kubacka 2017, w *Land Use Policy*), wykazując wiele nieprawidłowości w funkcjonowaniu polskiego rolnictwa ekologicznego. Co więcej, wykazano, że ww. wskaźnik nie jest wyznacznikiem lokalizacji gospodarstw ekologicznych. Dowiedziano też, że motywacje rolników do prowadzenia tych gospodarstw są głównie finansowe, a nie ideowo pro-ekologiczne. W związku z tym, największe zagęszczenie gospodarstw ekologicznych występuje na obszarach o najwyższych dopłatach do rolnictwa ekologicznego, a nie na tych o najlepszych uwarunkowaniach środowiskowych. Wyniki badań wykazały słabość polityki rolnej i niewydolność prawa w tym zakresie w latach 2007-2013.

Kolejnym problemem, który został zbadany przez Habilitantkę to **wpływ fragmentacji i scalania gruntów rolnych na strukturę krajobrazu rolniczego** i funkcjonowanie agroekosystemu. Najpierw zajęła się kwestiami organizacyjno-legislacyjnymi scalania gruntów rolnych w Polsce. Potem zwróciła uwagę na znaczące utrudnienia procesu scaleniowego. Popierając scalanie, przedstawiła propozycje rozwiązań i usprawnień w tym zakresie. Wskazała, że skutecznym narzędziem planowania procesu scaleniowego mogą być dokumenty strategiczne, jakimi są plany urządzeniowo-rolne gmin oraz projekty urządzeniowo-rolne wsi, co stanowi nowatorską propozycję o potencjalnie dużym znaczeniu aplikacyjnym. Dokonała także – w dwóch artykułach dwu-autorskich w *Land Use Policy* – kompleksowej oceny skuteczności prac scaleniowych. W pierwszej z tych prac przeanalizowano efektywność scaleń z lat 2007-2013 na dziesięciu przykładach z różnych regionów Polski. Ujawniono słabe efekty scalania gruntów, zresztą ponownie dzielonych po scaleniu. Zaproponowano środki zaradcze. M.in. w celu obniżenia kosztów zaproponowano, aby prace scaleniowe obejmowały tylko grunty zainteresowanych właścicieli. W drugim artykule przedstawiono nowatorskie opracowanie, w którym po raz pierwszy udowodniono efektywność prac scaleniowych trwających pomimo upływu czterdziestu lat i wtórnej fragmentacji

(badania koncentrowały się w gminie Jabłonka na Orawie). Nowatorskie wyniki badań Habilitantki nad fragmentacją i scalaniem gruntów rolnych – opublikowane w dwóch wymienionych i pięciu innych, już jedno-autorskich, artykułach – potwierdziły tezę, że ocena skuteczności scalania gruntów rolnych wymaga długoterminowej perspektywy, ponieważ dopiero wówczas można zaobserwować wzrost opłacalności produkcji. Dzięki tym wynikom Autorkę zaproszono do udziału w złożeniu projektu międzynarodowego z tego zakresu.

Innym polem jej zainteresowań są **zmiany krajobrazów przemysłowych i poeksploatacyjnych**, zwłaszcza współczesne wobec dość powszechnej renaturalizacji i rewitalizacji terenów przemysłowych. Wyniki badań małych odkrywek kruszyw naturalnych i surowców ilastych w Wielkopolsce (ujęte w czterech artykułach) wskazały na działanie procesów samoregulacyjnych, korzystnych dla jakości krajobrazu poeksploatacyjnego, prowadzących do odnowy krajobrazu bez konieczności kosztownych prac rekultywacyjnych. W innej pracy Autorka wskazała na problem legislacyjnych utrudnień rewitalizacji czy renaturalizacji, podając jednocześnie propozycje ich rozwiązania. Jej największym osiągnięciem w tym nurcie badań jest opracowanie metodyki inwentaryzacji i waloryzacji, służącej określeniu rewitalizacji i kierunków zagospodarowania obszarów po eksploatacji kruszyw naturalnych i surowców ilastych. Wyniki zaprezentowano w dwóch artykułach. Swoje propozycje Habilitantka oparła o wnikliwą analizę doświadczeń krajów zachodnioeuropejskich, w których działania na rzecz zagospodarowania terenów pogórnich mają długoletnią tradycję i duże doświadczenie (rekultywacja przygotowawcza i docelowa). Podkreśliła rolę procesów samoregulacyjnych – wzorem państw zachodnioeuropejskich – powinny stać się priorytetem w rewitalizacji.

We współpracy z zagranicznymi ośrodkami uniwersyteckimi (*University of Eastern Finland* oraz *University of Girona*) przeprowadziła Habilitantka badania **krajobrazów pogranicznych**, kierując projektem *Borderlands: Border Landscapes Across Europe* (Lifelong Learning Programme Erasmus, CIMO/Finland, czas realizacji: 2013-2014). Był to projekt dydaktyczno-naukowy z interdyscyplinarnym podejściem do badań krajobrazów pogranicza, uwzględniającym fizyczne, historyczne, polityczne, kulturowe, społeczne i geograficzne aspekty holistycznej natury krajobrazu. Była odpowiedzialna m.in. za zorganizowanie 2-tygodniowego kursu *Intensive Course* na pograniczu polsko-niemieckim oraz wzięła udział w takim

kursie na pograniczu hiszpańsko-francuskim. Innowacyjne wyniki dydaktyczne tego projektu dotyczą m.in. jednej z kreatywnych metod nauczania, a mianowicie *experiential learning*. Wyniki tego sposobu nauczania studentów zaprezentowano w artykule (wspólnym z dwoma innymi autorami). Wyniki naukowe projektu opublikowano w artykule tych samych autorów pt. *Boundaries from borders: Cross-border relationships in the context of the mental perception of a borderland – experiences from Spanish-French and Polish-German border twin towns*. Dotyczyły one: socjologicznego postrzegania granicy, identyfikacji z pograniczem i relacji z sąsiadami, roli granicy w rozwoju społeczno-gospodarczym miast bliźniaczych oraz przyszłości granicy w kontekście istnienia dwu-miast i powiązań transgranicznych.

Ostatnio Habilitantka jest najbardziej zainteresowana badaniami **tzw. krajobrazu emocjonalnego**, w których skupia się m.in. na emocjonalnej więzi z krajobrazem. To zainteresowanie powstało podczas jej stażu (w 2016 r.) i innych wizyt w *Observatori del Paisatge (The Landscape Observatory of Catalonia)*. We wdrażaniu tam zasad ochrony i kształtowania krajobrazu, bardzo ważna okazała percepcja krajobrazu i emocjonalnej więzi z miejscem. Te kwestie zainspirowały Habilitantkę do badań w tym zakresie. Tematyka ta pojawiła się także w realizacji Programu Pilotażowego (*Pilote Programme*) w Vilademuls (Katalonia, maj 2017), który był częścią kierowanego przez nią projektu *On the way towards a low carbon society – Increasing professionalism in land use and landscape management within climate change* (Program Erasmus+, akcja KA2_Cooperation for Innovation and the Exchange of Good Practices, Finnish National Agency for Education EDUFI/Finland, czas realizacji: 2015-2018). Jak sama podkreśla, tematyka emocjonalnej więzi z krajobrazem i miejscem zamieszkania jest szczególnie bliska społeczności rolników, wśród których od lat prowadzi badania. Dla nich krajobraz jest zarówno miejscem pracy, jak i nośnikiem wymiaru symbolicznego i wartości niematerialnych. Emocjonalne wymiary więzi z krajobrazem rolniczym ujęto w trzech artykułach, w kontekście przemian historycznego krajobrazu rolniczego wskutek zachodzącej w nim „urbanizacji” (na przykładzie m.in. krajobrazu olęderskiego okolic Nowego Tomyśla w Wielkopolsce). Wykazano, że utrata piękna krajobrazu i jego destrukcyjne zmiany były trudne do zaakceptowania dla większości osób, które spędziły w nim życie. Natomiast dla tych respondentów, którzy mieszkają w nim od niedawna, a w większości przeprowadzili się z okolicznych miast, historyczny krajobraz rolniczy

przedstawiał mniejszą wartość. Ostatnim osiągnięciem z tego zakresu jest książka, która stanowi rozprawę habilitacyjną, opisana osobno poniżej.

Przedstawiony wyżej dorobek, zawarty w 28 publikacjach, jest wybitny z następujących powodów:

1. Habilitantka obejmuje pełne spektrum zagadnień z zakresu swojej naukowej specjalności, tj. badań krajobrazu rolniczego: od legislacyjnych i emocjonalnych poprzez społeczno-ekonomiczne po ściśle przyrodnicze. W ten sposób daje świadectwo, że jest geografem prawdziwie „kompleksowym”, swobodnie integrującym to, co – niegdyś złączone w jedną całość – zostało podzielone na wąskie sub-dyscypliny. To jest dziś unikalne osiągnięcie.
2. Jej badania, a co za tym idzie, publikacje są bardzo rzetelne, a wyniki i wnioski nie tylko oryginalne, ale też doskonale udokumentowane. Zastosowana metodyka jest także bez zarzutu, często z innowacjami wprowadzonymi przez Autorkę.
3. Choć jej badania są w większości podstawowe, to ich wyniki mają – oprócz dużej wartości naukowej – wielki potencjał aplikacyjny.
4. Na 28 publikacji Habilitantki przeanalizowanych powyżej, przeważnie artykułów w czasopismach naukowych, aż 24 są wyłącznie jej autorstwa, tylko dwie są dwu-autorskie i dwie inne trój-autorskie (co w tym wypadku zwalnia recenzenta od wysiłku dowodzenia, że wkład Habilitantki jest wystarczający do uzyskania stopnia doktora habilitowanego).

Po obronie doktoratu, w latach 2005-2019, Habilitantka opublikowała 43 prace naukowe (nie licząc monografii stanowiącej osiągnięcie naukowe, które oceniam poniżej), w tym: 4 monografie (1 wyłącznie jej autorstwa, 1 dwu-autorska, 2 współredagowane), 7 rozdziałów w monografiach (2 wyłącznie jej autorstwa, w 1 ma udział 50%, w 2 ma udział 30% i w 2 innych ma udział 20%) i 32 artykuły w czasopismach naukowych (z czego 23 wyłącznie jej autorstwa). Wśród nich jest 7 artykułów w czasopismach zagranicznych (z czego 3 wyłącznie jej autorstwa i 4 dwu-autorskie). Cztery z tych artykułów (w tym 1 wyłącznie jej autorstwa i 3 dwu-autorskie) wyszły w czasopismach indeksowanych w *Web of Science*. Ich sumaryczny *impact factor* według listy *Journal Citation Reports* (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania wyniósł 10,062.

Liczba cytowań publikacji Habilitantki w *Web of Science* wynosi według *Basic Search* 23, a według *Cited Reference Search* 50, co daje wartości indeksu Hirscha

odpowiednio 2,0 i 4,0 (Habilitantka nie podała tej ostatniej wartości w autoreferacie zaniżając sobie ważny wskaźnik bibliograficzny). Oczywiście, to te wyższe wartości odzwierciedlają pozycję autorki na forum międzynarodowym, świadcząc o tym, że jej publikacje poza czasopismami indeksowanymi w WoS są również cytowane w tych ostatnich. Są to wskaźniki średnie, co wynika także ze specyfiki sub-dyscypliny uprawianej przez Habilitantkę. Poza tym – biorąc pod uwagę niedawne ukazanie się wielu jej prac – można mieć nadzieję na kolejne ich cytowania w przyszłości. Nie ulega wątpliwości, że Habilitantka posiada umiejętność prezentacji swego dorobku na forum międzynarodowym.

Po obronie doktoratu Habilitantka prezentowała wyniki swych badań na licznych ważnych konferencjach naukowych, polskich (9 referatów i 1 poster) oraz międzynarodowych (9 referatów i 3 postery). Poza jednym, te referaty i postery są wyłącznie jej autorstwa.

Jest autorem lub współautorem 40 ekspertyz.

Podsumowując, oceniam dorobek Habilitantki jako w pełni wystarczający do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Działalność dydaktyczna i organizacyjna

Dr Iwona Markuszewska przez cały okres pracy zawodowej była bardzo aktywna na polach dydaktyczno-wychowawczym i organizacyjnym, a także na polu popularyzacji nauki.

Pełniła rozmaite funkcje dydaktyczne lub organizacyjne w swoim Uniwersytecie.

Od 2008 r. była koordynatorem instytutowym, a potem wydziałowym Programu LLP-Erasmus. W tej pracy odniosła szereg sukcesów na forum międzynarodowym.

Była kierownikiem dwóch, wspomnianych wyżej, międzynarodowych projektów dydaktyczno-naukowych.

Zorganizowała trzy konferencje (2 międzynarodowe i 1 krajową) pełniąc funkcje ich sekretarza albo przewodniczącej.

Ukończyła szereg kursów, szkoleń i warsztatów, co potwierdzają odpowiednie certyfikaty.

Podsumowując, działalność dydaktyczną i organizacyjną Habilitantki oceniam wysoko.

Ocena osiągnięcia naukowego na stopień doktora habilitowanego

Osiągnięcie naukowe, czyli rozprawa habilitacyjnej dr Iwony Markuszewskiej pod tytułem *Emotional landscape: Socio-environmental conflict and place attachment. Experience from the Wielkopolska Region*, jest naukową monografią anglojęzyczną, składającą się z sześciu rozdziałów (na 152 stronach), wydaną w bieżącym roku przez Bogucki Wydawnictwo Naukowe w Poznaniu.

Habilitantka jest jedynym autorem tej książki, co – wobec częstego przedstawiania prac zbiorowych w celu uzyskania stopnia naukowego przez jednego ze współautorów – z oczywistych względów oceniam zdecydowanie pozytywnie.

Przedmiot badań i rozpatrywana problematyka są rzadko podejmowane w rozprawach lub osiągnięciach habilitacyjnych z zakresu geografii. Dlatego – po przeczytaniu książki – łatwo mi uznać ich wysoką oryginalność, a celem poniższej analizy treści monografii jest ustalenie, jakie *novum* wnosi ona do nauk geograficznych.

Jak pisze sama Autorka, głównym celem pracy było zbadanie konfliktu społeczno-środowiskowego „przez pryzmat relacji, jakie wiążą mieszkańców z ich miejscem zamieszkania, lokalną społecznością i otaczającym krajobrazem”. Przedmiotem tego konfliktu jest przestrzeń, w której znajdują się zasoby środowiska: gleby dla rolnictwa i węgiel brunatny dla energetyki. Wykorzystanie obydwu zasobów jest uzasadnione ekonomicznie i to na poziomie ponadregionalnym (bezpieczeństwo żywnościowe i energetyczne). Jednak wydobywanie węgla brunatnego wyklucza m.in. rolnicze wykorzystanie gleby.

Rozprawa oparta jest o studium przypadku – obszaru planowanej kopalni odkrywkowej węgla brunatnego „Oczkowice”. W 2018 r. Autorka, we współpracy z lokalnymi społecznościami, zorganizowała tam serię spotkań studyjnych na temat problemu: konflikt społeczno-środowiskowy a przywiązanie do miejsca.

Pierwsze trzy rozdziały książki wprowadzają czytelnika w terminologię, problematykę, cele i metody pracy. Wszystkie te zagadnienia mają swoje aspekty zarówno geograficzne, jak i socjologiczne, co wynika z celu pracy. Autorka rozdzieliła metody swych badań na dwa podejścia: ilościowe – w geograficznych analizach poczucia miejsca, oraz jakościowe – w badaniach społecznych indywidualnego przywiązania emocjonalnego do miejsca. W pierwszym podejściu zastosowano standardowe metody zbierania danych (np. kwestionariusze ankiet), które następnie

poddano analizie statystycznej i wykorzystano do testowania hipotez. Z kolei dane uzyskane z badań jakościowych opierały się na analizie dokumentów i ekspertyz, pogłębionych wywiadach i spontanicznych rozmowach oraz obserwacji. Jak podkreśla autorka, w tym podejściu skupiono się bardziej na informacjach typu „dlaczego?” niż na informacjach typu „ile?”. Autorka doskonale, tzn. zwięźle w zrozumiały sposób, scharakteryzowała starsze i najnowsze koncepcje socjologiczne dotyczące relacji ludzi do zamieszkanego przez nich krajobrazu. Wykazała się przy tym zarówno znajomością międzynarodowej literatury przedmiotu, jak i umiejętnością zastosowania konceptów w niej zawartych do swoich badań. Od Fehra i Russela (1984) oraz Niedenthal i in. (1999) zaczerpnęła metodykę kompilacji emocji – mieszkańcy (w rozmowach i wywiadach oraz wypełniając formularz ankiety) wyrażali uczucia zarówno pozytywne, jak i negatywne, które zostały sprowokowane i ujawnione w odniesieniu do tego właśnie miejsca i istniejącego konfliktu społeczno-środowiskowego. Z kolei model przywiązania do miejsca, który wykorzystwała Autorka, wzięty od Raymonda i in. (2010), miał na celu zidentyfikowanie i ocenę przywiązania emocjonalnego do lokalnego krajobrazu, a także analizę sytuacji konfliktowej. Jednak Autorka wprowadziła inną jego interpretację, aby dostosować go do określonego przez siebie zakresu badań, sformułowanych celów i hipotez oraz wybranego studium przypadku – kontekst społeczny badań został przez nią celowo wzmocniony.

Czwarty rozdział zawiera krótką charakterystykę obszaru badań.

Piąty rozdział („Outcomes and discussion”) zawiera wyniki badań, a rozdział szósty wnioski („Concluding remarks”).

Badania wykazały powszechny sprzeciw lokalnej populacji wobec inwestycji górniczej w jej miejscu zamieszkania (ok. 90% respondentów). Zdaniem mieszkańców, eksploatacja powinna mieć miejsce tam, gdzie tego typu inwestycja jest lokalnie akceptowana. Z drugiej strony, znaczna większość respondentów (prawie 75%) opowiada się za alternatywnym rozwiązaniem opartym na odnawialnych źródłach energii, tzn. na farmach wiatrowych. One z reguły podlegają krytyce, ale w opinii analizowanej społeczności są mniej negatywne niż inwestycja oparta na węglu. Autorka klasyfikuje postawy respondentów względem już zdefiniowanych socjologicznie na Zachodzie syndromów czy postaw (jak LULU – *Locally Unacceptable Land Use*, NIMBY – *Not In My Back Yard*, oraz PIMBY – *Please In My Back Yard*). Ponadto przedstawia propozycje zmian w zarządzaniu

zasobami naturalnymi. Podkreśla konieczność wieloaspektowej wyceny złóż surowców w celu: 1) uniknięcia zawyżenia wartości bezwzględnej złoża, 2) rzetelnej identyfikacji zasobów naturalnych (obecnie dane dla obszaru badań są wątpliwe), 3) oszacowania niezbędnych potrzeb w zakresie wykorzystania paliw kopalnych.

Wyniki badań, w tym zwłaszcza wywiady pogłębione i rozmowy z rolnikami, ujawniły brak dialogu i ich zaufania do rządu. W związku z tym Autorka formułuje szereg propozycji rozwiązania konfliktu, stając – w dobrze uzasadniony, choć niekoniecznie w pełni obiektywny sposób – po stronie zagrożonej społeczności. Jej propozycje mają duże znaczenie aplikacyjne – na pewno są warte zastosowania.

Wyniki badań ankietowych nie potwierdziły ustaleń w zakresie przywiązania do społeczności lokalnej, które zostały poczynione podczas nieformalnych rozmów i pogłębionych wywiadów oraz innych wcześniej przeprowadzonych badań. W tym zakresie, badania nie potwierdziły klasycznych teorii przywiązania do sąsiedztwa i przynależności do lokalnej społeczności, w których stwierdza się, że jedną ze znaczących form przywiązania jest zapewnienie, że więzi społeczne są silniejsze niż fizyczne przywiązanie do miejsca. W analizowanym przypadku, brak silnych relacji społecznych może utrudniać tworzenie spójnej opozycji przeciw inwestycji górniczej.

Rozprawa dostarcza nowej, doskonale udokumentowanej wiedzy na temat konfliktu społeczno-środowiskowego w opisywanym obszarze.

Monografia rozszerza metodykę i wnosi nowe treści do teoretycznego i empirycznego testowania trójwymiarowego modelu przywiązania do miejsca. Jest tym bardziej cenne, że w literaturze niewiele miejsca poświęca się badaniom przywiązania rolników do miejsca. Zastosowane metody badań są dobrze dobrane i twórczo rozwinięte

W aspekcie aplikacyjnym monografia zdecydowanie rozszerza zrozumienie wagi emocjonalnych relacji, jakie wiążą jednostki z miejscem, co jest kluczowe w rozwiązywaniu konfliktów społecznych. Jej wyniki mogą posłużyć doskonaleniu procesów negocjacji i mediacji w innych konfliktach społeczno-środowiskowych.

Rozprawa obejmuje szerokie spektrum zagadnień na pograniczy geografii społeczno-ekonomicznej i geografii fizycznej, łącząc teorię z praktyką, analizę literatury polskiej i zagranicznej z wynikami badań własnych, oraz studium przypadku z ujęciami ogólnymi.

Wobec powyższego uważam, że osiągnięcie naukowe spełnia wymogi stawiane rozprawom na stopień doktora habilitowanego, wnosząc do nauki nowe treści z zakresu poruszanej problematyki. Osiągnięte wyniki stanowią znaczny wkład w rozwój geografii, a także powinny mieć duże znaczenie praktyczne w planowaniu przestrzennym na szczeblu regionalnym i lokalnym.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę przedstawioną wyżej pozytywną ocenę dorobku naukowego, ze szczególnym uwzględnieniem habilitacyjnego osiągnięcia naukowego, stwierdzam, że dr Iwona Markuszewska spełnia wszystkie wymagania Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym (z późniejszymi zmianami, Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) oraz Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. 2014, poz. 1383) do uzyskania stopnia doktora habilitowanego w obszarze nauk przyrodniczych, w dziedzinie nauk o Ziemi, w dyscyplinie geografia. Wnoszę zatem o dopuszczenie dr Iwony Markuszewskiej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

(Wiesław Ziaja)